

معرفی ۳ کتاب خارجی در زمینه روش تحقیق در علوم اجتماعی

محمدعلی زکی
عضو هیات علمی دانشگاه امام حسین (ع)

Quantitative Data Analysis For Social Scientists

«تجزیه و تحلیل داده‌های کمی برای محققان اجتماعی»

بخشی از مقدمه مؤلفان

این کتاب تفاوت آشکاری با کتابهای دیگر مربوط به روش تحقیق دارد؛ چون فقط به طرح و بیان فرمولهای پیچیده‌ای که اساس روشهای آماری است توجه ندارد. پیچیده بودن فرمولهای آماری، عامل مهمی در دلسردی دانشجویان و دانشپژوهان نسبت به تأمل و استفاده بهینه از آنهاست؛ افزون بر آن در حال حاضر کامپیوترهای قوی و نرم‌افزارهای برنامه‌های آماری، نقش مهم و کمک‌کننده برای محققان ایفا می‌کنند. یکی

از هدفهای کتاب آموزش فرمولهای آماری با زبانی شیوا و آسان و طرح کاربردهای آن، یاری رساندن به محققان و عالمان اجتماعی است؛ چراکه دانشجویان و دانشپژوهان برای تجزیه و تحلیل داده‌ها به آموزش درست فرمولهای آماری نیاز دارند تا بر آن اساس بتوانند اطلاعات کمی را تحلیل کنند. اعتماد و اطمینان نقش آمار و کامپیوتر این احساس را برای مؤلفان کتاب ایجاد کرده است که دو حوزه را در قالب تدوین کتابی مستقل بررسی کنند: نخست توجه به اینکه چگونگی تصمیم‌گیری و تشخیص درست برای انجام عملیات آماری مناسب و شایسته با توجه به اهداف تحقیق و دوم بررسی چگونگی تفسیر نتایج تحقیق. بنابراین توجه عمده مؤلفان به این دو هدف خواهد بود. در مجموع نیاز دانشجویان و دانشپژوهان برای فراگیری دانش چگونگی انجام عملیات کامپیوتری و اصلاح عملیات آماری توصیفی و استنباطی در این کتاب مورد علاقه مؤلفان است.

سرانجام مؤلفان سعی در راهنمایی دانشجویان و دانشپژوهان در خصوص نقش گسترده و فزاینده استفاده شایسته از برنامه‌های کامپیوتری در تحلیل‌های آماری در علوم اجتماعی خواهند داشت. برنامه تخصصی برای علوم اجتماعی (SPSS) که نخست در دهه ۱۹۶۰ گسترش یافت و سپس نخستین تلاش مهم برای استفاده از آن برنامه از سوی محققان علوم اجتماعی شکل گرفت و موجب تکمیل آن در قالب استفاده با کامپیوترهای شخصی شد. (SPSS/PC)

معرفی و اهمیت کتاب

کتاب «تجزیه و تحلیل داده‌های کمی برای دانشپژوهان (محققان) اجتماعی»^(۱) نوشته آلن بریمن^(۲) و دانکن کرامر^(۳)، دو تن از استادان و مدرسان جامعه‌شناسی دانشگاه لاف بور انگلیس است که در طی سالهای ۱۹۹۰ و ۱۹۹۲ و ۱۹۹۴ در ۲۹۴ صفحه از سوی انتشارات روتلیج^(۴) منتشر شده است.

الن بریمن، تألیفاتی متعدد در روش تحقیق در علوم اجتماعی دارد که مهمترین آنها عبارتند از: کمیت و کیفیت در تحقیقات اجتماعی (۱۹۸۸)^(۵)، انجام تحقیق در سازمانها

(۱۹۸۸)^(۶)، روشهای تحقیق و مطالعات سازمانی (۱۹۸۹)^(۷).

دانکن کرامر نیز در حوزه مباحث آماری، تألیفاتی مهم دارد که عبارتند از: مقدمات آماری در تحقیقات اجتماعی (۱۹۹۴)^(۸) (با تأکید بر برنامه کامپیوتری SPSS)، آمارهای اساسی در تحقیقات اجتماعی (۱۹۹۷)^(۹) (با تأکید بر آموزش برنامه کامپیوتری Minitab) با توجه به محتویات کتاب، نکات مهمی موجب امتیاز علمی تخصصی این کتاب در حوزه روش تحقیق در علوم اجتماعی خواهد بود:

۱- بیان و بررسی تخصصی ویژه درباره روشهای تجزیه و تحلیل داده‌های کمی (در این خصوص منابع، کم است).

۲- بیان اجمالی مباحث روش تحقیق همانند نمونه‌گیری و اندازه‌گیری و تلخیص داده‌ها در ارتباط با تجزیه و تحلیل داده‌ها

۳- آموزش تخصصی با طرح مثالهای متعدد برنامه کامپیوتری Spsa/pc

۴- بیان انواع تحلیل‌های کمی

یکی از ظرایف ابتکاری این کتاب توجه به تقسیم‌بندی انواع موجود تجزیه و تحلیل داده‌های کمی اجتماعی در سه سطح کلی تحلیل یک متغیره، تحلیل دو متغیره و تحلیل چند متغیره) و در دو بعد اساسی تحلیل تفاوتها و تحلیل روابط) است. تازگی و اهمیت فوق العاده کتاب به این است که بر اساس این طبقه‌بندی به تشریح انواع موجود تجزیه و تحلیل داده‌های کمی در تحقیقات اجتماعی پرداخته است.

انواع تجزیه و تحلیل داده‌های کمی		ابعاد تجزیه و تحلیل داده‌های کمی	
تحلیل دو متغیره ^(۱۰)	بررسی تفاوتها ^(۱۱)	بررسی ارتباطها (روابط) ^(۱۲)	
تحلیل چند متغیره ^(۱۳)	بررسی تفاوتها	بررسی ارتباطها (روابط)	

۵- ابتکار و نوآوری کتاب در طرح و طبقه‌بندی جدید و جامع و کاربردی در زمینه انواع آزمونهای تفاوت معنی دار است که بر اساس چهار ملاک این طبقه‌بندی آورده شده است: نوع متغیر (اسمی - ترتیبی - فاصله‌ای و نسبی)، نوع تست (پارامتری و غیر

پارامتری)، تعداد گروه‌های در نمونه تحقیق (یک گروه، دو گروه، ۳ گروه و بیشتر) و نوع داده‌های تحقیق (مرتبط یا وابسته، نامرتبط یا مستقل).

۶- آموزش گام به گام انواع فرمولهای آماری متناسب انواع تجزیه و تحلیل داده‌ها (بنابراین ملاحظه می‌شود که متناسب تحلیل‌های دو و چند متغیره و انواع تحلیل‌های تفاوتی و ارتباطی به بیان تفکیکی فرمولهای آماری می‌پردازد).

۷- آموزش گام به گام شیوه استفاده و برنامه‌نویسی با کامپیوتر متناسب با برنامه SPSS/PC

در هر فصل مطالب آماری همگام با مباحث کامپیوتری ارائه شده است تا خواننده بخوبی و به تفکیک، نکات برنامه‌نویسی متناسب با انواع فرمولهای آماری و انواع تحلیلها را فراگیرد.

سازماندهی کتاب

کتاب در قالب ۱۱ فصل در ۲۶۹ صفحه و ۱۰۱ جدول و ۵۲ نمودار آماری سازماندهی شده است. در پایان هر فصل تمرینهایی آمده و در پایان کتاب پیوستهای مربوط به پاسخ سؤالات، SPSS For Windows، کتابشناسی و فهرست موضوعی آورده شده است.

فهرست مطالب کتاب با مختصر معرفی از هر فصل به قرار ذیل است : لازم به یادآوری است که مؤلفان محترم، کتاب دیگری با شالوده و محتویات فصول این کتاب ولی بر اساس برنامه کامپیوتری Minitab در سال ۱۹۹۶ منتشر کرده‌اند که در خصوص برنامه جدید کامپیوتری خاص دیگری است.

فصل اول

تحلیل داده‌ها و فرایند تحقیق. معرفی و نقش و ارتباط و جایگاه تحلیل داده‌ها در فرایند تحقیق، معرفی مراحل تحقیق و بیان اجمالی موضوع علیت و شرایط آن و چگونگی مطالعه علیت در طرحهای تجربی و پیمایشی

فصل دوم و سوم

تحلیل داده‌ها با کامپیوتر: کلیاتی درباره برنامه SPSS/PC، شیوه آغاز برنامه، باز کردن فایل و شیوه برنامه‌نویسی و ...

فصل چهارم

مفاهیم و اندازه‌گیری آنها، بیان انواع متغیرها و عوامل تعیین‌کننده مفاهیم، مبحث روایی و پایایی اندازه‌گیری با طرح مثالهای مهم در حوزه جامعه‌شناسی سازمانها

فصل پنجم

تلخیص داده‌ها، شیوه استخراج و جمع‌آوری اطلاعات برای رسم جدول و نمودار و محاسبه و آشنایی با شاخصهای مرکزی و پراکندگی آمار توصیفی

فصل ششم

نمونه‌گیری و اهمیت آماری، طرح دو موضوع مهم در تحلیل داده‌ها

فصل هفتم و هشتم

تحلیل دو متغیره: توضیح تفاوتها و رابطه‌ها میان سطوح و دو متغیر، بیان و طبقه‌بندی انواع آزمونهای آماری پارامتری و غیر پارامتری و طرح مثالهای متعدد با شیوه برنامه‌نویسی کامپیوتری SPSS/PC درباره هر مطلب

فصل نهم و دهم

تحلیل چند متغیره: توضیح تفاوتها و رابطه‌ها میان چند متغیر، بررسی مقدمات تحلیل عامی و واریانس و همبستگی و رگرسیون

فصل یازدهم

تحلیل عاملی

امید است ترجمه این کتاب به فارسی، بتواند گامی در جهت ارتقای آگاهیهای لازم در زمینه روش تحقیق در علوم اجتماعی بردارد.

Research Design: Strategies And Choices In The Design Of Social Research

«طرح تحقیق: راهبردها و گزینه‌ها در طرح تحقیقات اجتماعی»

بخشی از مقدمه مؤلف کتاب

این کتاب سعی در گسترش انبوه مناظرات اصلی می‌کند که در ادبیات علوم اجتماعی در حوزه مباحثات کارهای نظریه‌ای، منابع روش تحقیقی، گزارشهای متکی بر پژوهشهای تجربی و نقش و اهمیت آنها وجود داشته است. طرح تحقیق در ارتباط با سؤالاتی است که از مناظرات برنامه‌ریزی و نظریه‌ای ناشی می‌شود و کمک اساسی به عملی کردن درست پروژه‌های تحقیقاتی و برنامه‌های پژوهشی می‌کند.

تمایلات فعلی به سوی برنامه‌های پژوهشی در مقیاس بزرگ، پروژه‌های میان رشته‌ای، پروژه‌هایی که توسط برنامه‌ریزان و مجریان متعدد صورت می‌گیرد و ارتباط این پروژه‌ها با برنامه‌ریزان دولتی و بخشهای خصوصی، ضرورت اساسی در توجه عوامل گوناگون پژوهشی به اهمیت و نقش طرح تحقیق را ایجاد می‌کند و با توجه به منابع آموزشی و درسی موجود، نبودن بحث اساسی مربوط به طرح تحقیق احساس می‌شود.

این کتاب بر آن امید است که برنامه‌هایی در خصوص مناظرات مذکور تجویز کند. اهمیت حوزه‌های سه‌گانه (محققان، مؤسسات پژوهشی و گروه‌های تحقیقی) ضرورت توجه به تدوین کتاب در زمینه طرح تحقیق را ایجاد می‌کند. هر کدام از این حوزه‌های سه‌گانه به نوعی به مبحث طرح تحقیق احساس نیاز علمی می‌کند. وجود دیدگاه‌های مشترک درباره طرح تحقیق، سرانجام موجب افزایش کیفیت اجرای پروژه‌های تحقیقاتی از جانب محققان، مؤسسات پژوهشی و گروه‌های تحقیقی خواهد شد.

این کتاب علاوه بر تشریح انواع طرح‌های تحقیقاتی در علوم اجتماعی، توجه عمده بر چگونگی تشخیص درست این طرح، متناسب با موضوعات متعدد و یا چگونگی ترکیب آنها برای برخی پروژه‌های تحقیقاتی خواهد داشت. اگر چه تشخیص نوع طرح تحقیق و یا ترکیب آنها خود یکی از مشاجرات مهم میان پروژه‌های سیاست‌گذاری و نظریه‌ای تلقی می‌شود؛ افزون بر آن، مناظره فوق میان زیر مجموعه‌های علوم اجتماعی همانند جامعه‌شناسی، روانشناسی، تاریخ، اقتصاد، جغرافیا، علوم سیاسی و انسان‌شناسی اجتماعی نیز ملاحظه می‌شود.

معرفی کتاب و اهمیت آن

کتاب «طرح تحقیق: استراتژیها و انتخابها در طرح تحقیقات اجتماعی»^(۱۴) نوشته کاترین حکیم،^(۱۵) کارشناس و پروفیسور در علوم اجتماعی که فعالانه در پژوهشهای برنامه‌ریزی (سیاست‌گذاری) و نظریه‌ای تلاش کرده در سال ۱۹۹۴ برای سومین بار توسط انتشارات روتلیج^(۱۶) در ۲۱۱ صفحه منتشر شده است. این کتاب دفتر سیزدهم از مجموعه کتابهایی است که تحت عنوان «تحقیقات اجتماعی معاصر»^(۱۷) به ویراستاری مارتین بولمر^(۱۸) چاپ شده است. مؤلف علاوه بر این، کتاب دیگری با عنوان «تحلیل ثانوی در پژوهشهای اجتماعی»^(۱۹) (دفتر پنجم از آن مجموعه کتابها) نگاشته است.

با توجه به محتویات کتاب می‌توان نکاتی را به عنوان اهمیت آن اشاره کرد:

- ۱- طرح و بیان و بررسی تخصصی در زمینه انواع گوناگون طرح تحقیق (با توجه به منابع روش تحقیق کتابی مستقل در این زمینه بسیار کم است).

۲- تأکید ابتکاری مؤلف بر وجود طرحهای تحقیقاتی در پژوهشهای اجتماعی همانند وجود طرحهای تحقیقاتی در پروژه‌های روانشناسی

۳- بررسی انواع پروژه‌های موجود متناسب هر کدام از انواع طرح تحقیق. (با مطالعه کتاب روشن خواهد شد که مؤلف در هر صفحه از موارد متعدد پروژه‌های موجود به عنوان شاهد و گواه و انتقال تجربه‌ها بحث کرده که از نظر بررسی تحقیقات پیشین نکته قابل توجهی است.)

سازماندهی کتاب

کتاب در دو بخش اصلی تنظیم شده است: در بخش نخست در قالب هشت فصل به بررسی تفکیکی انواع هشتگانه طرحهای تحقیقاتی پرداخته و در بخش دوم به شیوه انتخاب و گزینش طرحهای تحقیقاتی و یا ترکیب آنها اشاره کرده است. در مجموع، مطالعه کتاب در قالب ۱۳ فصل تنظیم شده است که فصل آخر کتاب به نتیجه‌گیری اختصاص دارد و پس از آن کتابشناسی، فهرست مؤلفان و فهرست موضوعی کتاب آورده شده است. عنوانهای فصول با مختصری توضیح به قرار ذیل است:

فصل اول مقدمه، بیان و تعریف و ضرورت طرح تحقیق، رابطه میان پژوهشهای نظریه‌ای و تحقیقات سیاستگذاری، طبقه‌بندی و فهرست انواع طرح تحقیق

بخش اول: انواع طرح تحقیق

فصل دوم مرور تحقیقات، فراتحلیل و تحلیل ثانوی، بررسی و بیان سه مطلب مهم در باره نوع اول طرح تحقیقات اجتماعی که مرور تحقیقاتی که قبلاً صورت گرفته است.

فصل سوم پژوهش کیفی، بیان برخی مثالهای کاربردی و نکات ترکیبی و ملاحظات عملیاتی درباره تحقیقات کیفی

فصل چهارم پژوهش تحلیلی گزارشهای اداری. انواع مطالعات مربوط به گزارشهای اداری، ماهیت و کیفیت داده‌های مربوط به گزارشهای اداری، بیان نکات ترکیبی و ملاحظات عملیاتی درباره آنها

فصل پنجم پیمایشهای نمونه‌ای. بررسی سه شکل مهم پیمایشهای نمونه‌ای که

عبارتند از: پیمایشهای شخصی، تحقیق پیمایشی درباره نقشها و روابط متقابل، تحقیق پیمایشی درباره سازمانها، نکات ترکیبی و ملاحظات عملیاتی طرح فوق

فصل ششم مطالعات موردی، بررسی و بیان ۵ نوع مطالعه موردی که عبارتند از: حوادث تاریخی موردی شخصی، مطالعات اجتماعی، مطالعات موردی گروه‌های اجتماعی، مطالعات موردی سازمانها و نهادهای اجتماعی، مطالعات موردی حوادث، منشها و روابط مقبل. بیان نکات ترکیبی و ملاحظات عملیاتی

فصل هفتم پیمایشهای جمعی. بررسی انواع پیمایشهای جمعی و نکات ترکیبی و ملاحظات عملیاتی

فصل هشتم مطالعات طولی. مطالعات چند منظوره (پانل و نسلی)، مطالعات متکی بر گروه‌ها یا موضوعات خاص، مطالعات درون نسلی، مطالعات مسبق به گذشته، نکات ترکیبی و ملاحظات عملیاتی

فصل نهم تحقیقات تجربی اجتماعی. مطالعات تجربی در مجموعه‌های واقعی، پژوهش تجربی طبیعی، مطالعات تجربی در مجموعه‌های تصنعی، ایجاد محرک و مدل‌سازی، نکات ترکیبی و ملاحظات عملیاتی

بخش دوم: به سوی ترکیب طرح تحقیق

فصل دهم گزینش و ترکیبها. بیان نکات دقیق درباره شیوه انتخاب و یا ترکیب طرحهای هشتگانه تحقیقاتی و بیان واحدهای تحلیل که عبارتند از: زمان، مکان و واحد اجتماعی

فصل یازدهم برنامه‌ریزی پژوهش. بیان روشها و استراتژیهای درباره شیوه برنامه‌ریزی تحقیقات اجتماعی، علایق متضاد، تأکید بر نمونه‌ها، تحقیقات میان رشته‌ای، سازمان و مدیریت برنامه‌ریزی، گزارش نویسی تحقیقات

فصل دوازدهم سازمان و یافته‌های تحقیق. جنبه‌های عملی طرح تحقیق، یافته‌ها و نتایج، سازمان و مدیریت برای کار تحقیقی، مباحثی درباره مدیریت تحقیق

فصل سیزدهم: نتیجه‌گیری

امید است ترجمه این کتاب به فارسی، که توسط نگارنده در حال انجام و ویراستاری

است، بتواند گام مؤثری در جهت پیشبرد و اعتلای اطلاعات تخصصی در حوزه روش تحقیق در علوم اجتماعی باشد.

Quantity And Quality In Social Research

«کمیت و کیفیت در تحقیقات اجتماعی»

بخشی از مقدمه مؤلف

این کتاب پاسخگویی شایسته‌ای به سؤالات و مناظرات اساسی در زمینه ماهیت و اهمیت تطبیقی تحقیقات کمی و کیفی است. در سالهای گذشته این مناظرات به عنوان مفهوم مرکزی و محوری در مباحثات روش تحقیق در علوم اجتماعی مورد توجه قرار گرفته است.

بحث درباره تحقیقات کمی و کیفی از دهه ۱۹۶۰ به بعد اوج گرفت؛ اگر چه ریشه‌های آن به تاریخی با سابقه از قبل برمی‌گردد. مفاهیم اساسی کمی و کیفی از سوی دانشجویان و دانشپژوهان اجتماعی مورد استفاده قرار گرفته است بویژه جامعه‌شناسی، روانشناسی اجتماعی، تحقیقات آموزشی، مطالعات سازمانی و پژوهشهای ارزشیابی.

معرفی کتاب

کتاب «کمیت و کیفیت در تحقیقات اجتماعی» نوشته آلن بریمن^(۲۰) استاد گروه علوم

اجتماعی دانشگاه لاف بور انگلیس که از سوی انتشارات روتلیج^(۲۱) برای چهارمین بار در سال ۱۹۹۵ منتشر شده است و هجدهمین کتاب از مجموعه کتابهای «تحقیقات اجتماعی معاصر»^(۲۲) است که به ویراستاری مارتین^(۲۳) بولمر انجام شده است.

سازماندهی کتاب

کتاب در ۱۹۸ صفحه و هشت فصل تنظیم شده است و در پایان کتاب نیز کتابشناسی، فهرست مؤلفان، فهرست موضوعی آمده، عناوین فصول و کلیاتی از هر فصل به قرار ذیل است:

فصل اول مقدمه، بیان ضرورت و سابقه مطالعات کمی و کیفی و بیان نمونه‌هایی در هر حوزه

فصل دوم ماهیت تحقیقات کمی، بیان مشخصات اساسی و ارتباط با رهیافتهای جامعه‌شناسی

فصل سوم ماهیت تحقیقات کیفی، جایگاه و سابقه تحقیقات کیفی و ریشه‌های اندیشمندی آن

فصل چهارم مشکلات تحقیقات کیفی، توضیح درباره سه مشکل اساسی در تحقیق کیفی

فصل پنجم مناظرات میان تحقیقات کمی و کیفی؛ بیان تفاوت‌های هشتگانه اساسی میان این تحقیقات

فصل ششم ترکیب کردن تحقیقات کمی و کیفی، بیان و تشریح چندین رهیافت تلفیقی در این زمینه

فصل هفتم تطبیق تحقیقات کمی و کیفی، بیان چند مثال برای مقایسه دو رهیافت فوق
فصل هشتم نتیجه‌گیری

یادداشتها

۱- در ترجمه معادل عنوان انگلیسی، از کلمه دانشپژوهان (محققان) معادل (Scientists) آمده که معنای تحت‌اللفظی آن دانشمندان و عالمان، و به دلیل روان و ساده بودن عنوان از کلمه

دانشپژوهان استفاده شده است.

- 2- Alan Bryman
- 3- Duncan Cramer
- 4- Routledge
- 5- Quantity And Quality In Social Research
- 6- Doing Research In Organization
- 7- Research Methods And Organization Studies
- 8- Introducing Statistics For Social Research
- 9- Basic Statistics For Social Research
- 10- Bivariate Analysis
- 11- exploring differences
- 12- exploring relationships
- 13- Multivariate Analysis
- 14- Research Design: strategies and choices in the design social Research.
- 15- Catherin Hakim
- 16- Routledge
- 17- Contemporary social Research
- 18- Martin Bulmer
- 19- Secondary Analysis in social Research
- 20- Alan Bryman
- 21- Routledge
- 22- Contemporary social Research
- 23- Martin Bulmer

